

Ali Osman Dizman¹

Araştırmacı, Dış Politika Çalışmaları

Hasan Çağlayan Dündar²

Araştırmacı, Ekonomi Çalışmaları

Kazakistan Neden Türkiye'deki Oda Sistemini Örnek Alıyor?

“Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Başkanı M. Rifat Hisarcıklioğlu, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev’in daveti üzerine 18 Ocak 2013’te Kazakistan’a gitti. Hisarcıklioğlu, Kazakistan ziyareti sırasında üst düzey yetkililerle temaslarda bulunarak iki ülke arasındaki ekonomik ve yatırım işbirliğinin geliştirilmesini ve derinleşmesini öngören konuları ele aldı. Türkiye ve TOBB’un büyük sanayi girişimlerinden faydalanmak istediklerini belirten Kazakistan Başbakanı Serik Akhmetov, Türkiye’deki güçlü oda sisteminin benzerini Kazakistan’da da yürürlüğe sokacaklarını ve bununla birlikte Türkiye ile olan güçlü ilişkileri daha da güçlendireceklerine inandığını ifade etti.”³

Yukarıdaki haberde de belirtildiği üzere Kazakistan Türkiye’deki güçlü oda sistemini örnek olarak ülkesindeki oda sistemini yeniden yapılandırmayı planlamaktadır. Kazakistan’daki oda sisteminin gönüllü üyelikten zorunlu üyeliğe geçişinin, Kazakistan’ın 2030 hedeflerine ulaşmasında ve Kazakistan’da girişimciliğin geliştirilmesinde önemli bir pay sahibi olacağı düşünülmektedir.

¹ <http://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1223/Ali+Osman+Dizman>

² <http://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1156/H.+Caglayan+Dundar>

³ <http://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.aspx?rid=2054&lst=MansetListesi>, Söz konusu haber 18 Ocak 2013 ve sonrasında yazılı, görsel medyada ve internet medyasında da geniş yer bulmuştur.

Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in Aralık 2012'de yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında Kazakistan'da oda ve borsa yapılanmalarında zorunlu üyelik sistemine geçileceğini açıklamaları, zorunlu ve gönüllü üyelik tartışmalarını tekrar canlandırmıştır. TOBB'un Kazakistan'daki muadili olarak adlandırılacak ATAMEKEN Birliği Kazakistan Ulusal Ekonomi Odası, Kazakistan iş dünyası ve özel sektörü için çatı kuruluş özelliği gösteriyor. Kazakistan İşadamları ve Girişimciler Milli Birliği ATAMEKEN 2005 yılında Kazakistan Girişimciler Kongresinde Devlet Başkanı Nazarbayev'in girişimi üzerine kurulmuştur.⁴ Birlik, bütün sektörel ve yerel birlikleri kapsamaktadır. ATAMEKEN Birliği Haziran 2007'den beri Dünya Odalar Federasyonu'nun ve Milletlerarası Ticaret Odası'nın (ICC) üyesidir. Bu politika notunda, güncel gelişmeler ışığında tekrar canlanan zorunlu ve gönüllü üyelik tartışmaları ele alınacak olup zorunlu üyelik sisteminin geçerli olduğu Türkiye modeli ve modelin sunduğu fırsatlar tartışılacaktır.

Odalara Tarihsel Bakış⁵

Dünyada ilk ticaret odası Marsilya'da 1599 yılında, limanlardaki kargo vergilerini düzenlemek için kurulmuştur. Napolyon döneminde odalar yasal statü kazanmış ve hızla Almanya, Hollanda ve Fransa gibi kıta Avrupa'sı ülkelerine yayılmıştır. Aslında Anadolu'da oda benzeri meslek yapılanmaları daha da eskilere dayanmakta, köklerini Ahilikten almaktadır. Ahilik geleneği 1727 yılında Osmanlı lonca kurumlarına dönüşmüştür. O dönemde, ilk iş yapma ruhsatı loncalar tarafından verilmekteydi. Lonca, meslekte faaliyet gösterenlerin katılması zorunlu olan bir örgüt niteliği taşımaktaydı. Lonca kurumu da daha sonra dönüşerek, bugünkü odaların köklerini oluşturmuştur.

Türk ve İslam dünyasında Ahilikten başlayıp lonca ile devam eden ve günümüzde odalar ile faaliyetlerini sürdüren bu birliktelik hareketini yakından incelemekte fayda vardır. Ahilik, fütüvvet⁶ anlayışından türeyen iş yapan insanların sosyal örgütlenme yapısının Anadolu'da tezahür eden biçimidir. Ahilik teşkilatı Türklerin örf ve adetleri ile İslam inanç ve ahlakını birleştiren bir düşünce sistemini esas almıştır. Ahilik, 13. yüzyıldan 19. yüzyıla uzun bir süre Anadolu ve Balkanlarda yaşayan Müslüman Türklerin hem sanat ve meslek alanlarında yetişmelerini hem de ahlaki yönden gelişmelerini sağlayan bir müessese olmuştur. Selçuklulardan itibaren Ahiler; her şehir, kasaba ve köyde örgütlenmiştir. Rumeli'nin fethi ile Ahilik kısa sürede buraya da yerleşmiştir.

Anadolu'da beş asrı aşan bir süreyle uygulanan Ahilik, III. Ahmet dönemine (1703 - 1730) dek sürmüştür. Ahilik, Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra bu topraklarda birliğin sağlanıp korunmasında ve Osmanlı Devleti'nin kurulmasında da büyük rol oynamıştır. Temelini Ahilikten alan Osmanlı lonca düzeni 18. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar varlığını sürdürmüştür. Osmanlı loncaları manevi kurucuları saydıkları Ahi Evran'a bağlılıklarını sürdürürken, bir yandan da Ahiliğin kabul etmediği esnaf türlerini ve gayrimüslimleri de içlerine almışlardır. Loncalar, tüm esnaf türlerini ve gayrimüslimleri bir çatı altında toplayan, farklılıkları bünyesinde barındırabilen kurumlardır. Odalarımızın dünden yarına taşımakta olduğu miras işte tam da budur.

Günümüzde Odaların Yeri ve Önemi

Günümüz iktisadi konjonktüründe oda yapılanması iş dünyası için yalnızca geleneğin aktarılması bakımından değil, uzak diyarlardaki değişimin de takibi açısından önemlidir. Üstelik girişimcinin önünü açmak için hükümet ve bürokrasi ile sürekli bir politika tasarımı diyalogu içinde olmak artık dün olduğundan daha önemlidir. Oda mekanizması iş dünyasının yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde sesini duyurmak, kamunun iş dünyasının önünü açmasına önayak olmak, kamu ile özel sektör arasında bir köprü olmak, girişimcilere destek hizmeti vermek ve girişimcilerin görünürlüklerini arttırmak için bir

⁴ 2007 yılında ATAMEKEN delegeleri, birliği ismini aynı tutarak "Kazakistan Milli Ekonomi Odası"na çevirme kararı almışlardır.

⁵ Konu ile ilgili ek olarak TEPAV Direktörü Güven Sak'ın Radikal Gazetesi'ndeki köşe yazısı:

http://www.tepav.org.tr/blog/s/3902/Turkiye_de+caydan+once+ticaret+odasi+vardi

⁶ Fütüvvet: genç, yiğit ve cömert anlamlarında olan, Arapça bir kelime olan fetâ'dan türemiştir. Terim olarak, nefse hâkim olmak, başkalarına kötülük yapmamak, iyilikseverlik, cömertlik gibi manalara gelmektedir.

dayanışma örgütlenmesidir. Söz konusu dayanışma örgütlenmesi ne kadar güçlü ise, özel sektör de o ülkede o kadar güçlü olur.

Bugün Milletlerarası Ticaret Odası (ICC) ağında 130 ülkede, 12 bin oda ile 6,5 milyon firma temsil edilmektedir. Odalar, Birleşmiş Milletlerde en üst düzeyde istişare statüsüne sahip çok az sayıdaki kurumdan biridir. Gerek Türkiye'de gerekse dünyada iş dünyasını bu düzeyde temsil eden, geleneği bu kadar kuvvetli olan, zamanın testinden bu kadar başarıyla geçmiş başka bir kurum bulmak kolay değildir.

Zorunlu ve Gönüllü Üyelik: Diğer Ülke Örnekleri

Günümüzde oda sistemlerine göre ülkeleri ikiye ayırmak mümkündür: Birincisi Kıta Avrupası hukuk sisteminin geçerli olduğu zorunlu üyelik modelinin uygulandığı Avrupa ülkeleri, diğeri ise Anglo-Sakson hukuk sisteminin geçerli olduğu ve gönüllü üyelik modelinin uygulandığı İngiltere, Avustralya, Yeni Zelanda ve ABD'dir. Bu iki temel modele ek olarak Japonya ve Tayland'da olduğu gibi kamu hukukunun geçerli olduğu ancak gönüllü üyelik modelinin uygulandığı istisnai karma model uygulamaları da mevcuttur. Kamu hukuku ve özel hukuk modelleri birbirlerinden genel olarak üyelik koşulları, finansman kaynakları, sunulan hizmetlerin hacmi ve odaların hükümetlerle ilişkileri açısından ayrılır. Bugün dünyada ağırlıklı olarak zorunlu üyelik modeli tercih edilmektedir. 194 ülkedeki odaların faaliyetlerine ilişkin yapılan çalışmada, tüm odaların yüzde 61'inin kamu hukuku modeline dayalı olduğunu göstermektedir.⁷

Son zamanlarda, odalara üyelik mekanizmasının tartışıldığı ülkelerden biri de Macaristan olmuştur. Macaristan köklü bir oda mekanizması tarihine sahiptir. Macaristan'da 1994'te yürürlüğe giren Oda Kanunu ile odalar kamu hukukunun bir parçası olmuş ve zorunlu üyelik sistemi, 2000 yılına kadar uygulanmıştır. 1999'da kabul edilen yeni Oda Kanunu ile üyelik, zorunlu olmaktan çıkarılıp gönüllük uygulamasına geçilmiştir. Ne var ki Macaristan, Odalar Kanununda yaptığı yeni bir düzenleme ile 2012 yılının başından itibaren zorunlu üyelik sistemini geri getirmiştir.

Zorunlu üyeliğin olmamasına rağmen 3 milyon işletmenin üyesi olduğu ABD Ticaret Odası, gönüllü üyeliğin başarısı konusunda nadir örneklerden biridir. Amerika'daki işletmelerin kurumsal altyapısının gelişmiş olması, birlikte hareket etme kültürüne sahip olması ve sivil toplumun gücü, gönüllü üye sayısının bu kadar fazla olmasının sebebidir. ABD'deki sistemin bu anlamdaki başarısına rağmen, Anglo-Sakson modelinin uygulandığı, kurumsal yapının en gelişmiş olduğu ülkelerden olan İngiltere'de gönüllü üyelikten zorunlu üyeliğe geçiş tartışmaları halen devam etmektedir.

Zorunlu Üyelik Modeli ve Sunduğu Fırsatlar: Türkiye Örneği

- Zorunlu üyeliğin olduğu ülkelerde firmalar arası koordinasyon bir üst çatı kuruluş tarafından sağlanmakta ve ortak menfaatler savunulabilmektedir. Bir çatı kuruluşun koordinasyon işlevi gördüğü sistemlerde odaların hükümetlerle daha güçlü ilişkiler kurabilmesi ve taleplerini iletebilmesi mümkün olmaktadır. Özellikle, kurumsal altyapının gelişmediği ve birlikte hareket etme kültürünün olmadığı ülkelerde zorunlu üyelik işletmeler için önemli bir fırsat oluşturmaktadır. Kurumsal gelişmenin zayıf olduğu ülkelerde, zorunlu üyelik, birlikte hareket etme ve ortaklık kültürünün başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Girişimciliğin örgütlü gücünün bir ülkeye neler katacağının, dünyadaki en güzel örneği TOBB olmuştur. Türkiye'deki 252 odanın ve 113 borsanın üst kuruluşu olan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), üyesi olan 1,5 milyon şirkete hizmet sunmaya devam etmektedir.
- Zorunlu üyeliğin olduğu ülkelerde odalar yerelde, kalkınmanın öncüsü olmaktadır. Odalar; yeni yatırımları, buldukları il ve ilçeye çekmek için önemli lobi faaliyetleri yürütmektedirler. Ayrıca üyesi olan firmalara faaliyetlerini yürütmeleri için her türlü destek sağlamaktadırlar. Geçmişten günümüze

⁷ Chamber of Commerce International Comparisons, The Rt Hon the Lord Heseltine of Thenford CH

birçok başarı hikâyesinde odaların bu hizmetlerinin katkısı vardır. Buna ek olarak buldukları ilin ve ilçenin sorunlarını devlete iletmede ve bu sorunların çözümünde aktif rol almaktadırlar. TOBB üyesi 365 oda ve borsa yereldeki kalkınmada aktif rol oynamaktadır, buldukları il ve ilçelerin önemli lobi gücü konumundadırlar. Türkiye genelinde odaların girişimleri ve sorumluluk almalarıyla Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) gelişmiş ve bunun sonucunda sanayi Anadolu'ya yayılmıştır. 1980'de Türkiye'de sadece 12 OSB varken, bugün 150'ye yakın OSB yatırımcılarla dolmuş durumdadır.

- Sanılanın aksine oda sisteminin kamu karakteri yoktur. Başlangıçtan günümüze her il ve ilçede bir vilayet konağı, bir askeri karargâh ve bir de ticaret ve/veya sanayi odası ya da borsa mutlaka olmuştur. Geçmişte ekonomi alanı, sivil örgütlenmenin ve demokratik rekabetin temel kaynağı olmuştur. Demokrasinin kılcal damarları odalar olmuştur.
- Odalarda temsilin temeli serbest seçimlerdir. NACE⁸ faaliyet sınıflamasına göre meslek grubunu oluşturan firmalar, kendi aralarında bağlı buldukları meslek komitesine üye seçerler. Meslek komitelerinde bir araya gelen meslek erbabı önce buradan yerel oda meclisine temsilcilerini seçerler. Oda meclis üyeleri, oda yönetim kurulunu ve TOBB delegelerini seçerler. TOBB Genel Merkezi'nin bulunduğu Ankara'ya gelen delegeler iki aşamalı bir seçimle TOBB yönetim kurulunu oluştururlar. Oda sisteminin tabandan tavana olan seçim sistemi ile Türkiye'nin en demokratik sistemlerinden birine sahiptir. Farklı alanlarda faaliyet gösteren, farklı görüşler ve amaçlar altında, farklı dernekler ve kurumlarda, örgütlenmiş iş dünyası örgütlerinin tümünün üyeleri aynı zamanda oda üyesidirler ve hep birlikte ortak çıkarları için çalışırlar.
- Odalar, kendi kendini yöneten ve yasal dayanakları olan oluşumlardır. Odalar hukuki olarak yerel, bölgesel veya ulusal mevzuata tabidirler. Bu tabiiyet odaların bağımsız yapılarına hâle getirmemektedir. Kamu hukukuna tabi oda sistemi Avrupa Hukuku ile uyum içindedir. AB Adalet Divanı içtihat hukukuna göre zorunlu üyelik uygulaması ahlaki ve etik prensiplerin gözetilmesini ve üyelerin disiplin kontrollerinin yerine getirilmesini garanti ettiği için yasal bir uygulamadır. Bu sebeple, AB Adalet Divanı, zorunlu üyelik uygulanan ülkelerdeki mevzuatları, AB hukukuna uygun bulmaktadır. Avrupa Birliği mevzuatında, oda sistemindeki zorunlu ya da gönüllü üyelik, üye ülkelerin yetkisine bırakılmıştır.

Girişimciliğin örgütlü gücünün Türkiye'ye sağladığı katkılarda, Türkiye'nin girişimci orta sınıfın oluşmasında, sanayinin Anadolu'ya yayılmasında ve ekonominin çeşitlendirilerek doğal kaynaklara olan bağımlılığın azaltılmasında TOBB, özel sektörün çatı kuruluşu olarak önemli rol oynamıştır.

TOBB'un yapısı ve faaliyetleri, Türkiye'de özel sektörün gelişimi ve demokrasi kültürü; İslam ülkelerinde de örnek gösterilmektedir. Bu kapsamda "TOBB - İslam Kalkınma Bankası (IDB) Oda Geliştirme Programı" ile İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üyesi ülkelerin kamu görevlilerine ve oda mensuplarına TOBB tarafından eğitim programları uygulanmaktadır. Ayrıca Afrika ülkelerinde de oda sisteminin geliştirilmesi yine TOBB'un gündeminde yer almaktadır.

İşte bu noktada 2030 hedeflerine ulaşmak için ilk olarak girişimciliğin artırılması gerektiğine inanan Kazakistan, Türkiye'yi kendisine; TOBB'u da ATAMEKEN'e örnek almaktadır. Bunun için Kazakistan, özel sektörün daha da gelişmesi için ilk olarak oda ve borsa yapılanmalarında zorunlu üyelik sistemine geçmeye karar vermiştir.

⁸ Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflaması